

Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer

Astrid Margrethe Anette Eriksen

Senter for samisk helseforskning (SSHF), UiT Norges arktiske universitet, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Sami ethnicity has previously not been included in national population-based surveys. Hence, knowledge about violence and sexual abuse among the indigenous Sami in Norway has been sparse. This study is based on data from SAMINOR 2, a population-based, cross-sectional survey on health and living conditions in areas with both Sami and non-Sami in Central and Northern Norway. It includes a total of 11,296 participants: 2,197 (19.4 percent) Sami respondents and 9,099 non-Sami (80.6 percent) respondents. The aim was to assess the prevalence and investigate ethnic differences in sexual, physical, and emotional violence among a population of both Sami and non-Sami women and men. The results show that more Sami women reported emotional, physical, and sexual violence compared to non-Sami women. Almost half of the Sami women and one-third of the non-Sami women reported any lifetime violence. Sami men were more likely to report emotional and physical violence compared to non-Sami men. However, the ethnic differences in sexual violence among men were not significant. Over one-third of the Sami men reported any lifetime violence compared to less than a quarter of the non-Sami men, and most respondents reported violence in childhood. The findings indicate that Sami ethnicity is a risk factor for exposure to lifetime interpersonal violence. The differences remained significant after adjusting for age, educational level, living area, religion, and alcohol intake. For all types of violence, a known perpetrator outside the family was more commonly reported.

Keywords: ethnicity, Sami, SAMINOR, sexual violence, emotional violence, physical violence

Introduksjon

Norske omfangsundersøkelser om vold og seksuelle overgrep omfatter ikke Norges urbefolkning, samene (Mossige & Stefansen, 2007; Thoresen & Hjemdal, 2014). Denne komparative studien er derfor den første i sitt slag som kartlegger ulike former for vold og overgrep i barndommen, i voksen alder og i et livsløpsperspektiv blant samer sammenliknet med ikke-samer. Kapitlet undersøker etniske forskjeller i voldsforekomst og sammenhengen mellom vold i barndommen og psykiske helseplager som voksen. Relasjon til voldsutøver er også kartlagt. Analysene er basert på surveyundersøkelsen SAMINOR 2, som er en helse- og levekårsundersøkelse i områder med en fleretnisk bosetning.

På grunn av manglende nasjonal oppmerksomhet på voldsproblematikk i samiske miljøer og et manglende kunnskapsgrunnlag har det vært vanskelig å få en debatt om temaet. Samiske kvinneorganisasjoner satte imidlertid tidlig søkelys på vold mot samiske kvinner, for eksempel da Norggá Sáráhká tok opp vold mot kvinner på et møte i 2001. Selv om vold i samiske miljøer har vært preget av taushet, er det likevel et par saker som har fått nasjonal oppmerksomhet. En av disse er Kautokeino-saken fra 2006–2007, som gjaldt seksuelle overgrep med mindreårige jenter. Over et dusin menn ble siktet, og det ble flere domfellelser i saken. I 2007 sendte en far fra Tysfjord et brev til statsministeren der han bønnfalte om hjelp til å stoppe seksuelle overgrep mot samiske barn i Tysfjord. I kjølvannet av dette sto også flere samiske ofre frem og fortalte sine historier. Det skapte mange nyhetsoppslag i nasjonale medier, men mindre debatt i samiske miljøer. Forfatterens artikkel fra 2015 (Eriksen, Hansen, Javo & Schei, 2015) om utbredelsen av vold og overgrep skapte også nasjonal debatt (Berglund, Henriksen, Johansen & Gulbrandsen, 2015). Vold og overgrep blant samer ble da satt på agendaen på flere fagkonferanser. Den 11. juni året etter, altså i 2016, publiserte VG Helg en reportasje der samiske kvinner og menn fortalte om vold og seksuelle overgrep i Tysfjord. Journalistene hadde i alt 47 navn på personer, alle samiske, som hadde fortalt sine personlige historier om vold og overgrep (Berglund, Henriksen, Amdal & Hætta, 2016). I etterkant av denne saken ble det skrevet en politirapport (Nordland politidistrikt, 2017) samt satt i gang et prosjekt med navn Jasska/Trygg. Sametingsrådet har nedfelt arbeid mot vold i nære relasjoner i sin handlingsplan

for likestilling 2009–2013 (Sametingsrådet, 2008), og rådet satte i 2015–2016 vold og overgrep på den politiske agendaen for alvor (Keskitalo, 2016). De siste årene har det vært omfattende oppmerksomhet på denne problematikken, både hos nasjonale myndigheter, i Sametinget, ved Senter for samisk helseforskning (SSHF), ved Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM), ved Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS) og i andre samiske interesseorganisasjoner.

Formålet med dette kapitlet er å gi et kunnskapsgrunnlag for omfanget av vold og seksuelle overgrep blant samer sammenliknet med ikke-samer. Kapitlet er en bearbejdet versjon av doktorgradsavhandlingen «*Breaking the silence*» – *interpersonal violence and health among Sami and non-Sami in Mid- and Northern Norway* (Eriksen, 2017). Først i kapitlet vil forekomsten av ulike former for vold presenteres. Her vil kvinner og menn sammenliknes ut fra etnisitet (samisk kontra ikke-samisk) samt ut fra når volden rammet (som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv). Da det kan eksistere en forestilling om at samer tåler vold og seksuelle overgrep i større eller mindre grad, vil kapitlet også rette søkelys mot sammenhengen mellom vold i barndommen og helseplager som voksen. Denne sammenhengen har i liten grad vært undersøkt blant samer i Norge. Formålene har også vært å undersøke om voldsofre forteller om sine opplevelser til andre, og å se nærmere på om det er særskilte kulturelle trekk som fremmer taushet om vold. Åpenhet om vold og seksuelle overgrep er viktig av flere årsaker. Det å fortelle og dele vil kunne være terapeutisk i seg selv, det gir mulighet til å få hjelp fra det profesjonelle hjelpeapparatet, og det kan stoppe nye overgrep. Men slik åpenhet gir også økt sårbarhet hvis den ikke blir møtt. Sosial utstøting kan være svært smertefullt og en tilleggsbelastning som oppleves for stor å håndtere for voldsofre. Til slutt i kapitlet diskuterer jeg om det finnes en samisk taushetskultur knyttet til vold og overgrep, samt mulige likheter og forskjeller mellom den samiske kulturen og majoritetskulturen.

Metode

Data som analyseres i dette kapitlet, er hentet fra SAMINOR 2, en spørreundersøkelse om helse og levekår i områder med samisk og norsk bosetning i distriktsområder i Nord-Norge og Trøndelag (Brustad, Hansen,

Broderstad, Hansen & Melhus, 2014). Alle innbyggere i alderen 18–69 år i 25 kommuner med samisk og norsk bosetning ble invitert til å delta, og deltakerne inkluderte 2197 samer (19 prosent) og 9099 ikke-samer (81 prosent). Undersøkelsen ble gjennomført i 2012 av Senter for samisk helseforskning ved UiT Norges arktiske universitet (Brustad et al., 2014). SAMINOR 2 er en oppfølging av SAMINOR 1, men i tillegg inkluderte den nye spørsmål om vold og overgrep og om symptomer på posttraumatisk tress (for nærmere informasjon om metode, se Brustad et al. (2014), Eriksen et al. (2015) og Eriksen (2017). Studien var godkjent av Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK).

Klassifisering av etnisitet ble definert ut fra språklig tilhørighet hos besteforeldre, foreldre eller deltaker i tillegg til selvdefinering. Begge disse kriteriene anvendes av Sametinget som kriterier for å melde seg inn i Sameetingets valgmanntall. Etnisk norske, kvener og andre ble definert som ikke-samer (Eriksen et al., 2015). Majoriteten av ikke-samer var etnisk norske. Tre spørsmål i spørreskjemaet var knyttet til vold og overgrepserfaringer. Spørsmålene omfattet emosjonell, fysisk og seksuell vold, og de ble hentet fra et validert kartleggingsverktøy som måler vold, The NorVold Abuse Questionnaire (NorAQ), som også er anvendt i annen forskning (Stene, Dyb, Tverdal, Jacobsen & Schei, 2012; Swahnberg & Wijma, 2003). Det ble spurt om relasjon til voldsutøver med svaralternativene «fremmed person», «samlivspartner», «familie, slektning» og «andre kjente». Videre ble det stilt spørsmål om hvorvidt de som hadde vært utsatt for vold, hadde fortalt dette til noen, og deltakerne kunne velge mellom svaralternativene «nei», «familie», «venner» og «fagfolk». Spørreskjemaet inneholdt en rekke spørsmål om levekår og helse, herunder utdanning, inntekt, tilknytning til religion, bruk av rusmidler og helseplager. Symptomer på angst og depresjon ble målt ved HSCL-10. Dette er et internasjonalt validert spørreskjema (Strand, Dalgard, Tambs & Rognerud, 2003) som også er validert i samisk befolkning (Sørli, Hansen & Friborg, 2018). Informasjon om alder, kjønn og bostedskommune ble koplet av Statistisk sentralbyrå (SSB) (Eriksen et al., 2015).

Der er gjort deskriptive analyser av forekomsten av de ulike formene for vold, fordelt på kjønn og etnisitet. Kjikvadrattest ble gjennomført for å sammenlikne gruppene. Logistiske regresjonsanalyser ble gjennomført for å undersøke om samisk identitet ga økt risiko for vold og

overgrep. Her ble det justert for sosioøkonomiske og demografiske faktorer, tilknytning til læstadianismen samt inntak av alkohol. Logistiske regresjonsanalyser ble også gjennomført for å undersøke sammenhengen mellom vold og overgrep i barndommen og helseplager som voksen. Her ble det gjennomført separate analyser for samiske kvinner, ikke-samiske kvinner, samiske menn og ikke-samiske menn. I tillegg ble det gjennomført mediatoranalyser for å finne ut om vold i barndommen kunne forklare noen av de etniske forskjellene vi fant i psykiske helseplager. I disse analysene ble det justert for alder og utdanningsnivå (Eriksen, 2017; Eriksen et al., 2018). For å undersøke hvem som var voldsutøver, ble analysene stratifisert på de som besvarte at de hadde opplevd vold, fordelt på etnisitet. Videre ble det utført deskriptive analyser for å undersøke om de som hadde vært utsatt for vold, hadde fortalt det til noen, fordelt på kjønn og etnisitet. Kjikvadrattest ble gjennomført for å sammenlikne gruppene.

Resultater

Analysene viste at vold og seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem også blant samer i Norge. Den samiske svargruppen rapporterte om høyere forekomst av alle typer vold sammenliknet med ikke-samer, unntatt når det gjaldt seksuelle overgrep blant menn, der det ikke var etniske forskjeller (tabell 1, 2 og 3). Dette gjaldt både vold i barndommen, som voksen og i et livsløpsperspektiv (som barn og/eller som voksen). Tabell 1–3 viser hvor mange i antall og prosent som rapporterte om emosjonell, fysisk og/eller seksuell vold i barndommen, som voksen og i et livsløpsperspektiv (som barn og/eller som voksen) blant samiske og ikke-samiske kvinner og menn.

Tabell 1. Forekomst av emosjonell, fysisk og seksuell vold i barndom fordelt på etnisitet og kjønn.

Vold	Kvinner (n = 6303)			Menn (n = 4993)		
	Samer n = 1242 (%)	Ikke-samer n = 5061 (%)	p	Samer n = 955 (%)	Ikke-samer n = 4038 (%)	p
Emosjonell	254 (20,5)	635 (12,5)	<0,001	199 (20,8)	489 (12,1)	<0,001
Fysisk	147 (11,8)	477 (9,4)	0,011	129 (13,5)	290 (7,2)	<0,001
Seksuell	208 (16,7)	583 (11,5)	<0,001	47 (4,9)	145 (3,6)	0,065
Total	489 (39,4)	1339 (26,5)	<0,001	309 (32,4)	728 (18,0)	<0,001

Tabell 2. Forekomst av emosjonell, fysisk og seksuell vold som voksen fordelt på etnisitet og kjønn.

Vold	Kvinner (n = 6303)			Menn (n = 4993)		
	Samer n = 1242 (%)	Ikke-samer n = 5061 (%)	p	Samer n = 955 (%)	Ikke-samer n = 4038 (%)	p
Emosjonell	300 (22,2)	824 (16,3)	<0,001	139 (14,6)	331 (8,2)	<0,001
Fysisk	178 (14,3)	460 (9,1)	<0,001	67 (7,0)	116 (2,9)	<0,001
Seksuell	84 (6,8)	244 (4,8)	<0,001	–(0,1)	–(0,4)	–
Total	466 (37,5)	1243 (24,6)	<0,001	202 (21,2)	471 (11,7)	<0,001

Tabell 3. Forekomst av emosjonell, fysisk og seksuell vold i et livsløpsperspektiv fordelt på etnisitet og kjønn.

Vold	Kvinner (n = 6303)			Menn (n = 4993)		
	Samer n = 1242 (%)	Ikke-samer n = 5061 (%)	p	Samer n = 955 (%)	Ikke-samer n = 4038 (%)	p
Emosjonell	479 (38,6)	1296 (25,6)	<0,001	303 (31,7)	750 (18,6)	<0,001
Fysisk	297 (23,9)	863 (17,1)	<0,001	180 (18,8)	385 (9,5)	<0,001
Seksuell	271 (21,8)	791 (15,6)	<0,001	48 (5,0)	164 (4,1)	0,191
Total	610 (49,1)	1758 (34,7)	<0,001	379 (39,7)	935 (23,2)	<0,001

Resultatene viser at en betydelig høyere andel samiske kvinner rapporterer emosjonell, fysisk og seksuell vold, både som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv, sammenliknet med ikke-samiske kvinner. En betydelig høyere andel samiske menn rapporterte om emosjonell og fysisk vold, både som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv, sammenliknet med ikke-samiske menn. Det var ingen etnisk forskjell blant menn når det gjaldt seksuell vold. I tillegg rapporterte en betydelig høyere andel samiske kvinner (13 prosent) om vold *både* i barndommen og som voksen sammenliknet med ikke-samiske kvinner (7 prosent). Det samme mønsteret gjaldt også menn (samiske 7 prosent og ikke-samiske 3 prosent). En betydelig høyere andel samer (i overkant av 4 prosent) enn ikke-samer (i underkant av 3 prosent) rapporterte også om vold siste tolv måneder (Eriksen et al., 2015).

I multivariate statistiske analyser ble samisk etnisitet funnet å være en risikomarkør for vold i et livsløpsperspektiv med en oddsratio (OR) på 1,8 for samiske kvinner, og 2,2 for samiske menn (Eriksen et al., 2015). I analysene ble det justert for sosioøkonomiske og demografiske faktorer,

tilknytning til læstadianismen samt inntak av alkohol. I den justerte modellen sank risikoen for vold og overgrep noe, men den fortsatte å være betydelig forhøyet (OR = 1,6 for samiske kvinner og 1,9 for samiske menn). Separate analyser for de ulike typene vold ga de samme resultatene (tabell 4) (Eriksen, 2017).

Tabell 4. Innledende og justert oddsratio for ulike typer vold i et livsløpsperspektiv.

Vold	Kvinner (n = 6303)				Menn (n = 4993)			
	OR	P	aOR*	P	OR	p	aOR*	p
Emosjonell								
Same	1,8	<0,001	1,6	<0,001	2,0	<0,001	1,9	<0,001
Ikke-same	1		1		1		1	
Fysisk								
Same	1,5	<0,001	1,3	0,004	2,2	<0,001	1,9	<0,001
Ikke-same	1		1		1		1	
Seksuell								
Same	1,5	<0,001	1,3	0,002	1,2	0,192	1,2	0,328
Ikke-same	1		1		1		1	

*Justert for alder, utdanningsnivå, bosted, tilknytning til læstadianismen og inntak av alkohol.

Tidligere forskning har vist at voldsutøver ofte er kjent for den voldsutøverte (Thoresen & Hjemdal, 2014). Funn viser at også i denne studien var voldsutøver i hovedsak kjent for voldsofferet (Eriksen, 2019).

Tabell 5. Oppgitt type overgriper blant dem som rapporterer vold og overgrep i et livsløpsperspektiv blant samer og ikke-samer.

Overgriper	Samer (n=989)	%	Ikke-samer (n=2693)	%	p
Samlivspartner	242	25	684	25	0,564
Ukjent	248	25	488	18	<0,001
Familie, slektning	310	31	877	33	0,482
Andre kjente	539	54	1298	48	0,001

Summen fordeler seg til over 100 %, da flere har rapportert flere overgripere tilhørende flere kategorier.

Ut fra tabell 5 ser vi at de fleste, både samer og ikke-samer, oppga at voldsutøver var i kategorien «andre kjente», mens færre (cirka 30 prosent) rapporterte voldsutøver i kategorien «familie, slektning», og 25 prosent

rapporterte partnervold. I kategoriene «familie, slektning» og «sam-livspartner» er det ingen vesentlig etnisk forskjell blant samer og ikke-samer (tabell 5). Det er imidlertid en tydelig etnisk forskjell når det gjelder kategoriene «ukjent» og «andre kjente», det vil si at en høyere andel i den samiske svargruppen rapporterte voldsutøver til å være «ukjent» (25 prosent kontra 18 prosent) og «andre kjente» (54 kontra 48 prosent) sammenliknet med den ikke-samiske svargruppen.

Analysene viste at når det gjaldt å fortelle om vold og overgrep, var det ingen betydelig etnisk forskjell blant kvinner, men en betydelig etnisk forskjell blant menn. Blant kvinner hadde omtrent 30 prosent fortalt om vold til familie (samer 32 prosent og ikke-samer 32 prosent) og venner (samer 32 prosent og ikke-samer 30 prosent). Færre hadde fortalt det til fagfolk, men heller ikke her var det betydelige etniske forskjeller blant kvinner (samer 26 prosent og ikke-samer 23 prosent). Blant mennene var det færre som hadde fortalt om vold i begge grupper, men det var ingen tydelig etnisk forskjell når det gjaldt å fortelle til familie (samer 20 prosent og ikke-samer 19 prosent) eller venner (samer 13 prosent og ikke-samer 14 prosent). Det var derimot betydelig færre menn – og en tydelig etnisk forskjell blant menn – når det gjaldt å fortelle om vold til fagfolk. Det var spesielt få samiske menn som hadde fortalt fagfolk om voldserfaringer; kun 8 prosent sammenliknet med 11 prosent ikke-samiske menn (Eriksen, 2019).

Sammenhengen mellom vold i barndommen og psykiske helseplager som voksen blant samer og ikke-samer ble også undersøkt. Analysene viste at det var en sterk sammenheng mellom rapportert vold i barndommen og symptomer på angst, depresjon og posttraumatisk stress som voksen blant både samer og ikke-samer. De som rapporterte om vold og overgrep i barndommen, hadde over tre ganger så høy risiko for psykiske helseplager sammenliknet med dem som ikke hadde vært utsatt for vold (Eriksen et al., 2018). Data viste en noe høyere andel av psykiske plager blant den samiske svargruppen, og at vold i barndommen kan forklare en betydelig del av denne etniske forskjellen (Eriksen et al., 2018). Tabell 6 og 7 viser at det er en betydelig risiko for helseplager som voksen når man har vært utsatt for vold og overgrep som barn eller ungdom, både for samer og ikke-samer (sammenliknet med dem som ikke har vært utsatt for vold og overgrep).

Tabell 6. Sammenhengen mellom vold i barndommen og psykiske plager blant samer, ikke-samer og i hele utvalget.

Vold	Samer		Ikke-samer		Alle	
	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)
Kvinner						
Ja	3,2 (2,3-4,3)	3,3 (2,4-4,6)	3,9 (3,3-4,7)	3,8 (3,1-4,5)	3,7 (3,2-4,4)	3,7 (3,1-4,3)
Nei	1	1	1	1	1	1
Menn						
Ja	3,3 (2,2-4,9)	3,7 (2,4-5,7)	3,7 (2,9-4,8)	3,6 (2,8-4,6)	3,7 (3,0-4,6)	3,7 (2,9-4,6)
Nei	1	1	1	1	1	1

*Justert for alder og utdanningsnivå.

Tabell 7. Sammenhengen mellom vold i barndommen og symptomer på posttraumatisk stress blant samer, ikke-samer og i hele utvalget.

Vold	Samer		Ikke-samer		Alle	
	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)	OR (KI)	aOR* (KI)
Kvinner						
Ja	2,4 (1,7-3,2)	2,4 (1,8-3,0)	3,2 (2,7-3,8)	3,1 (2,6-3,7)	3,0 (2,6-3,5)	3,0 (2,5-3,5)
Nei	1	1	1	1	1	1
Menn						
Ja	3,6 (2,4-5,5)	3,9 (2,6-5,9)	3,4 (2,7-4,3)	3,3 (2,6-4,2)	3,5 (2,9-4,3)	3,5 (2,8-4,3)
Nei	1	1	1	1	1	1

*justert for alder og utdanningsnivå.

Diskusjon

Analysene viser at en høyere andel av den samiske svargruppen rapporterer om vold og seksuelle overgrep sammenliknet med den ikke-samiske svargruppen, bortsett fra når det gjelder seksuell vold blant menn. Etniske forskjeller blir ofte forklart ut fra sosioøkonomiske faktorer som alder, utdanning eller inntekt. Andre faktorer som i stor grad kan knyttes til økt risiko for vold, er manglende likestilling mellom kvinner og menn, fattigdom, rus, psykiske lidelser, traumer og tidligere voldsopplevelser. Da risikoen i denne undersøkelsen forblir betydelig også i

justerte analyser, betyr dette at sosioøkonomiske og demografiske faktorer, tilknytning til religion samt inntak av alkohol kan forklare litt av den etniske forskjellen, men langt fra alt. Det er derfor ukjente, umålte faktorer som bidrar til at samisk etnisitet er en risikomarkør for vold og overgrep.

Videre viser funnene en sterk sammenheng mellom vold og overgrep i barndommen og psykiske plager som voksen. De som rapporterer om vold og overgrep i barndommen, har over tre ganger så høy risiko for psykiske helseplager sammenliknet med dem som ikke har vært utsatt for vold. Det var ikke etnisk forskjell i denne sammenhengen (Eriksen et al., 2018). Dette er i tråd med internasjonal forskning og understøtter at vold og overgrep mot barn kan påvirke helsen negativt, uavhengig av etnisitet (Norman et al., 2012; Thoresen, Myhre, Wentzel-Larsen, Aakvaag & Hjemdal, 2015). Noe av den etniske forskjellen i psykiske helseplager kan forklares med vold i barndommen (Eriksen et al., 2018). Dette betyr at det å bekjempe vold og overgrep mot barn er en viktig samfunnsoppgave, også i samiske miljøer.

Økt forekomst av voldsutsatthet blant samer sammenliknet med ikke-samer er i samsvar med studier av voldsutsatthet i urbefolkningsgrupper i andre land, for eksempel Canada (Daoud, Smylie, Urquia, Allan & O'Campo, 2013). I flere av disse studiene blir voldsforekomst diskutert i lys av historiske og samtidige kolonialiseringsprosesser (Daoud et al., 2013; Kirmayer, Gone & Moses, 2014). I kolonialiseringsteorien fremheves spesielt tre faktorer som kan bidra til å foreklare økt voldsutsatthet. Den ene faktoren er knyttet til assimileringen av urfolk. Tap av språk og kultur, etnisk diskriminering og følelse av skam over å være urfolk (same) er en del av konsekvensene av dette (Hansen & Sørli, 2012). Dette er brudd på grunnleggende menneskerettigheter (Daoud et al., 2013). Forskning viser at mange voldsofre opplever mye skam i forbindelse med vold og overgrep. Da mange samer i tillegg opplever skam på grunn av sin etnisitet, kan dette oppleves som en dobbel skam, og av den grunn velger de kanskje å tie om overgrep. I tillegg kan man frykte «å legge stein til byrden», altså ytterligere å stigmatisere den samiske befolkningen, spesielt den samiske mannen. Kuokkanen (2014) hevder at mange kvinnelige voldsofre lider i stillhet for å beskytte den samiske mannen,

og i kapittel 6 beskriver Stubberud og Eggebø (2020) hvordan noen skeive med innvandrerbakgrunn tier om overgrep for ikke å bidra til ytterligere stigmatisering av den minoriteten de selv tilhører.

Den andre faktoren som fremheves i kolonialiseringsteorien, er en forskyvning av kjønnsrollemønstre fra et tidligere mer balansert mønster til patriarkalske strukturer. En teori er at det tidligere var et mer balansert kjønnsrollemønster blant urbefolkningsgrupper, noe som virket beskyttende mot vold og overgrep. Tilslutning til kristendommen og patriarkalske strukturer har etter denne teorien økt forekomsten av vold og overgrep, spesielt mot kvinner og barn. Hvorvidt kjønnsrollemønstret blant samene var mer balansert tidligere, har vi lite kunnskap om, men globalt er patriarkalske strukturer ansett som en driver for vold og overgrep mot kvinner og barn (Krug, Mercy, Dahlberg & Zwi, 2002; Mikton, Butchart, Dahlberg & Krug, 2016). Et eksempel på miljøer med patriarkalsk struktur, er religiøse miljøer. Læstadianismen, en religiøs vekkelse ledet av den svenske presten Læstadius fra midten av 1800-tallet, fikk raskt stor betydning for mange samer over store deler av Nordkalotten (Hætta, 2010). Som flere andre religiøse miljøer har også den læstadianismen en patriarkalsk struktur. En masteroppgave om seksuelle overgrep innen luthersk-læstadianske miljøer viser at seksualitet, og spesielt kvinnelig seksualitet, har vært svært tabubelagt, og at de luthersk-læstadianske miljøene bærer med seg en kulturell taushet knyttet til slektsforhold og ære, lik den samiske slektstradisjonen (Norbakken, 2012). Flere ofre for vold og seksuelle overgrep med tilknytning til de læstadianske miljøene forteller at verken politi eller helsemyndigheter har blitt kontaktet ved tilfeller av alvorlige seksuelle overgrep (Berglund, Henriksen, Amdal & Hætta, 2016; Berglund & Henriksen, 2016; Nordland politidistrikt, 2017). I forbindelse med overgrepssakene i Tysfjord uttalte en talsperson for den læstadianske forsamlingen at det ikke var deres plikt å melde vold og overgrep til politiet. Daværende barne- og likestillingsminister i Norge reagerte sterkt og uttalte at det var straffbart ikke å melde fra om vold og overgrep (Nordby, Fjelltveit, Barstad & Winther 2016). Fortellinger om vold og seksuelle overgrep begått av og skjult i religionens navn, er ikke bare et lokalt eller nasjonalt fenomen. Andre religiøse retninger, for eksempel Jehovas vitner (Skoglund, 2015) og Den katolske kirke, har vært

beskyldt for å skjule vold og seksuelle overgrep. Det er kanskje derfor mer riktig å omtale dette som en utfordring i enkelte religiøse miljøer, og ikke som et kulturelt problem knyttet til bestemte etniske grupper.

Det tredje punktet i kolonialiseringsteorien omhandler barn på internatskole som del av fornorskingspolitikken og assimileringen av samene. I tillegg til barnas tap av språk og kultur (Minde, 2005) ble de også fratatt tryggheten ved å være sammen med – og beskyttet av – sine foreldre og familier. Mange barn ble utsatt for vold og overgrep på internatskolene (Eira, 2007; Tjelle, 2000). Alt dette innebar potensielt traumatiserende hendelser på individnivå, og hendelsene har skapt et sterkt ytre press på de samiske samfunnene. Slike livserfaringer er antatt å ha negativ påvirkning gjennom flere generasjoner (Daoud et al., 2013; Kirmayer et al., 2014). Hvordan kolonialiseringsteorien kan forstås i en samisk sammenheng, trenger vi mer kunnskap om. Imidlertid advarer flere, blant andre den finsk-samiske forskeren Kuokkanen, mot kun å bruke kolonialiseringsteorien for å forklare vold og overgrep. Dette kan resultere i en offerrolle og gjøre oss blinde for at volden er normalisert av mange, hevder Kuokkanen (2014).

Det er en utbredt antakelse at taushet om vold og overgrep kan øke sjansen for at volden blir normalisert, noe som både kan innebære at voldshandlingene fortsetter og medføre en høy risiko for nye voldsofre. Resultatene fra denne studien viser at de færreste forteller om sine opplevelser (Eriksen, 2017). Dette er i tråd med resultater fra den nasjonale forekomststudien om vold og voldtekt i Norge (Thoresen & Hjemdal, 2014). I vår studie var det imidlertid ingen etniske forskjeller blant kvinner når det gjaldt å fortelle om sine voldserfaringer til familie, venner eller fagfolk (Eriksen, 2017). Dette er noe overraskende funn, da det eksisterer en viss oppfatning om at det i særlig grad er knyttet taushet til vold og overgrep i samiske miljøer. Flere har hevdet at taushet rundt vold og overgrep blant samer skyldes blant annet manglende tillit til hjelpeapparatet (Øverli, Bergman & Finstad, 2017). Hvis taushet om vold handler om tillit, har alle kvinnene i utvalget like lav tillit til fagfolk. Det var færre menn enn kvinner som fortalte om sine voldopplevelser til fagfolk. Dette er i tråd med annen forskning som viser det samme mønsteret, altså at menn tier om voldsopplevelser i større grad enn kvinner (Thoresen &

Hjemdal, 2014). Men det var ingen etnisk forskjell blant menn når det gjaldt å fortelle til familie og venner. Taushet om overgrep i nære relasjoner og nettverk synes altså å være like utbredt blant både samer og ikke-samer, og den kan derfor ikke tilskrives en særlig kulturelt forankret taushet i samiske miljøer. Det var imidlertid en tydelig etnisk forskjell blant menn når det gjaldt å fortelle om vold og overgrep til fagfolk. Årsaken(e) er ukjent, men innenfor det offentlige helseapparatet bør man være oppmerksom på denne etniske forskjellen blant menn.

En annen årsak til taushet fra voldsofre kan være trusler fra voldsutøver som gjør at voldsofferet ikke tør å melde fra om vold og overgrep. Trusler fra overgriper og andre som ønsker taushet rundt vold og overgrep, kan fremme fortielse. Det er mange måter overgripere truer voldsofre på, og hensikten er å skape frykt og taushet. I samiske miljøer har flere hevdet at overgriper(e) truer med såkalt ganning, som betyr «å sette ondt på folk» ved hjelp av overnaturlige og mørke krefter. Uttalelser som «det skal ikke gå bra med de som snakker med andre» eller «vi skal nå se hvordan det går med ho» har en klar hentydning til at «hvis du ikke tier stille, så blir det satt ondt på deg». Å bli gannet kan innebære at du eller noen du er glad i, blir syke eller utsatt for en ulykke, eller at det generelt går en person dårlig i livet. Politietterforskningen fra Tysfjord viser også til at enkelte personer i lokalmiljøet sprer frykt og uro ved å snakke om «at det ikke skal gå noen vel» og ved å «gå på gravene», det vil si å oppsøke graver for å få kontakt med de døde (Nordland politidistrikt, 2017). Dette har hentydning til at det er hentet ondskap fra de døde, noe som er et meget sterkt virkemiddel i enkelte samiske miljøer. NRK har laget noen reportasjer om dette tema, og flere omtaler dette som «psykologisk vold» og «psykisk terror» (Idivuoma & Aslaksen, 2020). Man kan kanskje si at det noen steder eksisterer et slags psykologisk trusselregime mellom folk i nærmiljøet.

Det eksisterer en forestilling i samiske miljøer om at samer er særlig psykisk sterke (Kuokkanen, 2014), og kanskje kan en slik tankegang føre til antakelsen om at samer tåler alt, også vold og overgrep. Den kan også føre til at volden ikke blir rapportert og håndtert, og til en normalisering av volden (Kuokkanen, 2014). Våre analyser viser at det er en betydelig sammenheng mellom rapportert vold i barndommen og psykiske helseplager som

voksen, uansett etnisitet. Forestillingen om at samer tåler vold og overgrep bedre, støttes derfor ikke av våre analyser (Eriksen et al., 2018). Dette betyr at volden rammer like hardt enten man er same eller ikke-same, og at forestillingen om samers særlige resiliens mot vold er en myte.

Storfamilien har tradisjonelt hatt – og har fremdeles – stor betydning for mange samer. Forskning viser at samiske ungdommer rapporterer at det sosiale nettverket er oppbygd rundt familie og slektninger, og at disse nettverkene er viktige faktorer i utviklingen av samisk identitet (Nystad, 2016). Storfamilien gir felles goder og gjensidige forpliktelser, men den kan også fungere som en barriere mot å anerkjenne og stoppe vold og overgrep (Gerhardsen, 2010; Kuokkanen, 2014). Innad i storfamilien kan det eksistere sterke normer om hvilke temaer det er lov å snakke om, men også om *hvem* det er lov å omtale når det gjelder vold og overgrep. En sterk kulturell norm er å beskytte slektens omdømme, noe som kan være en barriere mot å oppsøke hjelp. Politiet melder at fornærmede i Tysfjord-saken ofte vegret seg for å fortelle på grunn av sterk lojalitet til storfamilien, slekten og egen etnisk gruppe. De var redde for å oppløse familiebånd og sin samiske identitet (Nordland politidistrikt, 2017). Mange samiske voldsofre opplever at storfamilien ofte beskytter overgriperen i stedet for å støtte voldsofferet (Berglund, Henriksen, Amdal & Hætta, 2016; Kuokkanen, 2014). Det å omtale voldsofferet i negative termer er vanlig i mange miljøer, og i internasjonal litteratur kalles dette «victim-blaming», altså at man skylder på voldsofferets atferd for å bortforklare voldshandlinger utført av andre (Gravelin, Biernat & Bucher, 2018). Kanskje kan denne sanksjonsmetoden ramme samiske voldsofre spesielt hardt på grunn av storfamiliens betydning. Det at storfamilien har stor betydning for mange samer, kan bety at hjelpeapparatet i større grad bør inkludere storfamilien som en ressurs for voldsofre, og at storfamilien trenger veiledning og støtte. Pårørende kan spille en sentral rolle for mange pasienter i ulike behandlingsforløp.

Konklusjon

Oppsummerende viser funn at en høyere andel av den samiske svargruppen rapporterer vold og seksuelle overgrep sammenliknet med

den ikke-samiske svargruppen, bortsett fra når det gjelder seksuell vold blant menn. Funnene er i samsvar med internasjonal forskning der urbefolkning blir sammenliknet med majoritetsbefolkningen i samme land. Årsakene er ukjente, men det eksisterer en rekke normer som kan fungere som barrierer mot å anerkjenne og stoppe vold og overgrep i samiske miljøer. Dette blir en tilleggsdimensjon for samiske voldsofre og kan fremme en taushetskultur. Et mer kultursensitivt hjelpetilbud vil kunne styrke tilliten mellom samiske voldsofre og deres pårørende og det offentlige hjelpeapparatet. Åpenhet om temaet er viktig. Samtidig kan åpenhet innebære en trussel mot langvarige tabuer, og sosial utstøting kan være en effektiv sanksjon i et miljø der slekten betyr mye for identitet. Videre viser funn en sterk sammenheng mellom vold og overgrep i barndommen og psykiske plager som voksen. Dette er i tråd med internasjonal forskning, og det understøtter at vold og overgrep mot barn kan påvirke helsen negativt, uavhengig av etnisitet. Dette betyr at det å bekjempe vold og overgrep mot barn, også i samiske miljøer, er en viktig samfunnsoppgave.

Referanser

- Berglund, H., Henriksen, T. H., Johansen, I. C. & Gulbrandsen, E. A. (2015). Ny forskning: samiske kvinner mer utsatt for seksuell vold. *Verdens Gang*. Hentet fra [https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/m\]XB1/ny-forskning-samiske-kvinner-mer-utsatt-for-seksuell-vold](https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/m]XB1/ny-forskning-samiske-kvinner-mer-utsatt-for-seksuell-vold)
- Berglund, H., Henriksen, T. H., Amdal, H. & Hætta, K. (2016). Den mørke hemmeligheten. *Verdens Gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3A5gX/den-moerke-hemmeligheten>
- Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S. & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 73, 23147. <https://doi.org/10.3402/ijch.v73.23147>
- Daoud, N., Smylie, J., Urquia, M., Allan, B. & O'Campo, P. (2013). The contribution of socio-economic position to the excesses of violence and intimate partner violence among Aboriginal versus non-Aboriginal women in Canada. *Canadian Journal of Public Health*, 104(4), e278-e283. <https://doi.org/10.17269/cjph.104.3724>

- Eira, S. K. (2007). Internatbarn har fått varige mén. NRK Sápmi. Hentet fra <https://www.nrk.no/sapmi/internatbarn-har-fatt-varige-men-1.2576430>
- Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Javo, C. & Schei, B. (2015). Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43(6), 588–596. <https://doi.org/10.1177/1403494815585936>
- Eriksen, A. M. A., Schei, B., Hansen, Sørлие, T., Fleten, N. & Javo, C. (2016). Childhood violence and adult chronic pain among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: A SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 75, 32798. <https://doi.org/10.3402/ijch.v75.32798>
- Eriksen, A. M. A. (2017). 'Breaking the silence': *Interpersonal violence and health among Sami and non-Sami – a population-based study in Mid- and Northern Norway* (nr. 180). Tromsø: UiT The Arctic University of Tromsø, Faculty of Health Sciences, Department of Community Medicine.
- Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Schei, B., Sørлие, T., Stigum, H., Bjertness, E. & Javo, C. (2018). Childhood violence and mental health among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: A SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 77(1), 1508320. <https://doi.org/10.1080/22423982.2018.1508320>
- Eriksen, A. M. A. (2019). *Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge*. Hentet fra http://samilogutmuitalit.no/sites/default/files/publications/3.vold_amae_hele_artikkelen28.08.2019_1-2_ok.pdf
- Gerhardsen, E. (2010). Hvorfor er det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. I A. S. Silvikien & V. Stordahl (Red.), *Samisk psykisk helsevern. Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 123–149). Karasjok: ČálliidLágáduš.
- Gravelin, C. R., Biernat, M. & Bucher, C. E. (2018). Blaming the victim of acquaintance rape: Individual, situational, and sociocultural factors. *Frontiers in Psychology*, 9, 2422. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02422>
- Hansen, K. L. & Sørлие, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: A study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcultural Psychiatry*, 49(1), 26–50. <https://doi.org/10.1177/1363461511433944>
- Henriksen, T. H. & Berglund, E. L. (2016). Kvinne fortalte predikant om overgrep-ble ikke hørt. *Verdens Gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/jG5pL/kvinne-fortalte-predikant-om-overgrep-ble-ikke-hoert>.
- Henriksen, T. H., Berglund, E. L. & Amdal, H. (2016). Kvinne følte seg forpliktet til å tilgi overgriperen. *Verdens Gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/92waq/kvinne-foelte-seg-forpliktet-til-aa-tilgi-overgriperen>
- Hætta, O. M. (2010). *Samene. Nordkalottens urfolk* (3. utg.). Kristiansand: Høgskoleforlaget.

- Idivuoma, M. & Aslaksen, E. A. (2020). Ble truet med «ondskap» hvis hun fortalte om overgrepene. *NRK Sápmi*. Hentet fra <https://www.nrk.no/sapmi/overgrepoffer-ble-truet-med-ganning-hvis-hun-fortalte-om-overgrepene-i-tysfjord-1.15013932>
- Keskitalo, A. (2016). Vår voldelige virkelighet. *Nordnorsk debatt*. Hentet fra <https://nordnorskdebatt.no/article/var-voldelige-virkelighet>
- Kirmayer, L. J., Gone, J. P. & Moses, J. (2014). Rethinking historical trauma. *Transcultural Psychiatry*, 51(3), 299–319. <https://doi.org/10.1177/1363461514536358>
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L. & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The Lancet*, 360(9339), 1083–1088. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)11133-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)11133-0)
- Kuokkanen, R. (2014). Gendered violence and politics in indigenous communities: The cases of Aboriginal people in Canada and the Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*, 17(2), 271–288. <https://doi.org/10.1080/14616742.2014.901816>
- Mikton, C. R., Butchart, A., Dahlberg, L. L. & Krug, E. G. (2016). Global status report on violence prevention 2014. *American Journal of Preventive Medicine*, 50(5), 652–659. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2015.10.007>
- Minde, H. (2005). Fornorskning av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger? *Gáldu čála*, (3).
- Mossige, S. & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge: en selvrporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole* (NOVA-rapport nr. 20/2007). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Norbakken, E. H. (2012). *Når ord mangler: om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer* (Masteroppgave). Diakonhjemmet Høgskole, Oslo.
- Nordland politidistrikt (2017). Overgrepene i Tysfjord- erfaringer og funn fra politiets etterforskning. Hentet fra <https://www.politiet.no/aktuelt-tall-og-fakta/aktuelt/nyheter/2017/11/28/politiets-erfaringer-og-funn-fra-politiets-etterforskning-av-overgrepene-i-tysfjord/>
- Nordby, K. J., Fjelltveit, I., Barstad, S. & Winther, P. (2016). Barneministeren: det er straffbart å unnlate å melde fra. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/norge/i/APPGj/Menigheten-Ikke-var-oppgave-a-melde-fra-om-overgrep-Barneministeren-Det-er-straffbart-a-unnlate-a-melde-fra>
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J. & Vos, T. (2012). The long-term health consequences of child physical abuse, emotional abuse, and neglect: A systematic review and meta-analysis (consequences of child nonsexual maltreatment). 9(11), e1001349. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001349>

- Nystad, K. (2016). *Sámi adolescents' pathways to adulthood*. Ph.D. thesis. Department of Community Medicine, Institute of Health and Society, Faculty of Medicine, University of Oslo, Oslo.
- Sametingsrådet. (2008). *Sametingets handlingsplan for likestilling 2009–2013*. Karasjok: Sametingsrådet.
- Skoglund, A. (2015). Jehovas Vitners fortielse. *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra <https://www.aftenbladet.no/meninger/i/4LIXV/jehovas-vitners-fortielse>
- Stene, L. E., Dyb, G., Tverdal, A., Jacobsen, G. W., & Schei, B. (2012). Intimate partner violence and prescription of potentially addictive drugs: Prospective cohort study of women in the Oslo Health Study. *BMJ Open*, 2(2), e000614. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2011-000614>
- Strand, B. H., Dalgard, O. S., Tambs, K. & Rognerud, M. (2003). Measuring the mental health status of the Norwegian population: A comparison of the instruments SCL-25, SCL-10, SCL-5 and MHI-5 (SF-36). *Nordic Journal of Psychiatry*, 57(2), 113–118. <https://doi.org/10.1080/08039480310000932>
- Stubberud, E. & Eggebø, H. (2020). Voldsutsatthet blant skeive med innvandrerbakgrunn. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Swahnberg, I. M., & Wijma, B. (2003). The NorVold abuse questionnaire (NorAQ): Validation of new measures of emotional, physical, and sexual abuse, and abuse in the health care system among women. *European Journal of Public Health*, 13(4), 361–366.
- Sørli, T., Hansen, K. L. & Friberg, O. (2018). Do Norwegian Sami and non-indigenous individuals understand questions about mental health similarly? A SAMINOR 2 study. *International Journal of Circumpolar Health*, 77(1). <https://doi.org/10.1080/22423982.2018.1481325>
- Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Thoresen, S., Myhre, M., Wentzel-Larsen, T., Aakvaag, H. F. & Hjemdal, O. K. (2015). Violence against children, later victimization, and mental health: A cross-sectional study of the general Norwegian population. *European Journal of Psychotraumatology*, 6(6). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v6.26259>
- Tjelle, I. (2000). *Bortsendt og internert: møter med internatbarn*. Tromsø: Polar forlag.
- Øverli, I. T., Bergman, S. H. & Finstad, A.-K. (2017). «Om du tør å spørre, tør folk å svare»: *Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn* (Rapport 2/2017). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress